

КРІЛЬ М. М.
СТАРОСАМБІРЩИНА: ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА / М. КРІЛЬ
ЛЬВІВ: ПРАМІДА, 2009. — 600 с. — 24 іл.

Зі здобуттям Україною незалежності поживалися краєзнавчі дослідження, з'явилася велика кількість історико-краєзнавчих праць, присвячених окремим населеним пунктам, а також збірників розвідок про минуле певної території. Авторами більшої частини з них є краєзнавці-аматори, мешканці того села чи містечка, яке вони досліджують. Збірники, присвячені історії та культурі окремих теренів України, об'єднані спільною назвою, зазвичай написані авторським колективом, оскільки самотужки зібрати й опрацювати потрібний для них матеріал одній людині надзвичайно складно. На тлі таких історико-краєзнавчих праць помітно виділяється “Старосамбірщина: історія і культура” – монографія професора, завідувача кафедри історії Центральної і Східної Європи Львівського національного університету імені Івана Франка Михайла Кріля.

Це дослідження відрізняється від більшості сучасних розвідок з історичного краєзнавства своїм науковим, а не науково-популярним характером, адже воно написане на значній джерельній базі, збирання якої автор розпочав ще у 1970-х рр. Серед джерел – матеріали Державного архіву Львівської області, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, відділу рідкісної, рукописної та стародрукованої книги ім. Ф. Максименка Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, Центрального державного історичного архіву України у Львові, *Biblioteki Zakladu Narodowego im. Ossolickich we Wroclawiu*, Координаційного центру Благодійної програми “Впорядкування військових поховань Західної України”, а також власного архіву М. Кріля.

Як бачимо, джерельна основа монографії вражає своєю повнотою. Для її написання, окрім неопублікованих джерел, автор також використав опубліковані джерела: літописи та хроніки, твори літературного походження, збірники документів, статистичних матеріалів, мемуарну літературу, щоденники та епістолярні матеріали, періодику. Вчений також спирався на давні та сучасні наукові дослідження, в яких присутня інформація про Старосамбірщину. Такі позиції у переліку використаних джерел та літератури займають 17 сторінок.

Тепер безпосередньо перейдемо до характеристики монографії “Старосамбірщина: історія і культура” – її структури та змісту.

Насамперед відзначимо структурованість праці М. Кріля. Монографія складається зі вступу, 10 розділів, висновків (окрім української ще й російською, польською, німецькою та англійською мовами), додатків (текстів найважливіших документів з історії краю), особового та географічного покажчиків, переліку використаних джерел і літератури.

Загалом матеріал у монографії викладений за хронологічним принципом, а кожен розділ поділяється на певні тематичні блоки. Це сприяє кращому розумінню матеріалу читачем. Надзвичайно полегшують роботу з книгою згадані особовий та географічний покажчики.

Мета дослідження М. Кріль – зробити узагальнюючий історико-культурний нарис Старосамбірщини в сучасних адміністративних межах Старосамбірського району Львівської області. Саме в цьому значенні й уживається в праці цей термін.

У вступі до монографії М. Кріль торкається питання історіографії дослідження теренів Старосамбірщини. Він акцентує увагу на найрунтовніших і найважливіших дослідженнях, зокрема на праці відомого вченого-енциклопедиста, в 1787"1805 рр. професора натуральної історії медичного факультету Львівського університету Б. Гакета, дослідженні польського історика та письменника XIX ст. В. Лозінського, розвідках юриста та історика, в 1895/1896 н.р. ректора Львівського університету О. Бальцера, праці дослідниці З. Стшетельської-Грінбер'ової. Автор також не оминув увагою внесок у дослідження Старосамбірщини відомого етнографа-аматора, священика зі с. Мшанець М. Зубрицького, польського краєзнавця О. Кучери. З дослідників другої половини XX ст. М. Кріль наголошує, зокрема, на працях Ю. Гошка, В. Інкіна, Р. Кирчіва, М. Литвина, альманасі "Старосамбірщина".

Перший розділ монографії "Старосамбірщина: історія і культура" присвячений етносоціальним процесам, які відбувалися на досліджуваній території до IX ст. н.е. У ньому автор характеризує Старосамбірщину на ширшому історичному тлі – від Прикарпаття до Центрально-Східної Європи. М. Кріль наводить цікавий матеріал про знахідки кісток мамонта поблизу с. Сусідовичів, розглядає етнічну історію та побут населення українського Підгір'я доби палеометалу (культури лінійно-стрічкової кераміки та лійчастого посуду, тшинецько-комарівської, дунайської курганної (високих курганів) та лужицької археологічних культур), детальніше зупиняється на описі поселень фракійського гальштату, зокрема у Старій Солі. Далі учений звертає увагу на Старосамбірщину в скіфські часи, зауважуючи, що в с. Торгановичах виявлено скіфський курган ранньозалізного віку. Щодо перших століть нашої ери М. Кріль вказує, що "землі сучасної Старосамбірщини на той час безпосередньо потрапляли в зону римського впливу". Наступна інформація присвячена заселенню українського Підгір'я слов'янськими племенами (дулібами та карпатськими хорватами) в VI–VIII ст., характеристиці їхнього побуту.

Наприкінці розділу М. Кріль робить такі висновки: "Отже, територія українського Підгір'я була заселена з давніх часів. Археологічні знахідки свідчать, що в матеріальній культурі племен до часу формування там державності відбувалися процеси, характерні для Центральної Європи назагал. Зміни пов'язувалися з вторгненням різних етносів, які приносили з собою нові культурні надбання або знищували попередні, місцеві. Свідченням цього є численні пам'ятки різних археологічних культур".

Другий і третій розділи монографії “Самбірщина: історія і культура” присвячені княжим часам та перебуванню краю у складі Польщі в XIV–XVIII ст. У них автор зробив чудову характеристику суспільно-політичної ситуації, складу населення та його господарського і духовно-культурного життя на цій території в IX–XVIII ст. Особливої уваги заслуговує третій розділ “У складі Польської держави”, авторський текст якого ілюстровано великою кількістю уривків з першоджерел та статистичним матеріалом.

Надзвичайно повними та цікавими видаються розділи монографії “Старосамбірщина: історія і культура”, присвячені кінцю XVIII – XX ст. З них видно, що М. Кріль – один з найкращих знавців історії Центрально-Східної Європи того часу. А як ми знаємо, історична доля Старосамбірщини у вказаний період була пов’язана з провідними державами регіону: Дунайською імперією Габсбургів, згодом – Другою Річчю Посполитою, опісля – Радянським Союзом. Саме на тлі історії цих величезних держав М. Кріль яскравими барвами зобразив історію одного краю – Старосамбірщини.

Зокрема, в розділі “Під скіпетром Габсбургів” автор характеризує приєднання Галичини до Австрії, систему державного управління як в імперії загалом, так й в коронних краях і на місцях. Він зазначає, що від 1782 р. “територія нинішнього Старосамбірського району була включена до складу Самбірського, Перемишльського і Сяніцького округів”, а “проект конституції для Королівства Галіції і Лодомерії від 29 вересня 1850 р. визначав новий адміністративний поділ, а саме три політичні округи з центрами у Кракові, Львові і Станіславові. Територія Старосамбірщини увійшла до Львівського округу”.

Далі М. Кріль детально описує територію та населені пункти Старосамбірщини за австрійських часів, головні заняття їхнього населення (сільське господарство, промисли та ремесла, промислове виробництво, торгівлю), його участь у суспільно-політичних процесах кінця XVIII – початку XX ст., зокрема під час наполеонівських воєн, “весни народів”, сутичок та дискусій між українцями та поляками, а також русофілами, народовцями та радикалами.

Особливої уваги заслуговує характеристика громадсько-культурного життя Старосамбірщини наприкінці XVIII – на початку XX ст. М. Кріль пише, що з нею були пов’язані наукові етнографічно-фольклористичні дослідження майбутнього професора, а в 1863/1864 н. р. ректора Львівського університету Якова Головацького. На Старосамбірщині він бував починаючи з 1834 р. Автор також наголошує на діяльності товариств тверезості та “Просвіти”, ролі греко-католицького духовенства в їхній організації, виникненні наприкінці XIX ст. спортивно-парамілітарних товариств “Січ” і “Сокіл”.

Значний інтерес дослідника становлять також освітні процеси на Старосамбірщині в складі Дунайської імперії, розвиток театрального, музичного, образотворчого мистецтва та архітектури. М. Кріль пише: “Зі

Старосамбірщиною пов'язана пастирська діяльність знаного композитора, автора музики українського національного гімну “Ще не вмерла України” М. Вербицького, який в 1853–1856 рр. мав парафію в Стрільках”.

Автор також зупиняється на етнографічно-фольклористичних дослідженнях Старосамбірщини, в т.ч. здійснених М. Зубрицьким, І. Франком, Ф. Вовком, З. Кузелею.

Окремі розділи М. Кріль присвятив Старосамбірщині під час Першої світової війни та в складі Західноукраїнської Народної Республіки, детально описавши становище краю в 1914–1919 рр., зокрема період російської окупації, українсько-польської війни 1918–1919 рр. Окремий пункт розділу “Перша світова війна” присвячений січовому стрільцтву на Старосамбірщині. Щоб зацікавити читача М. Кріль наголошує на цікавих моментах, пов'язаних з цим краєм, зокрема, що герой всесвітньовідомого класичного роману Я. Гашека Й. А. Швейк, як і його автор, під час війни побував на Старосамбірщині.

Розділ, присвячений перебуванню краю в 1919–1939 рр. у складі Другої Речі Посполитої за своєю структурою схожий до розділу “Під скіпетром Габсбургів”:

- “1. Політичний устрій, адміністративно-територіальний поділ і населення”,
- “2. Суспільно-політичні відносини”,
- “3. Українські громадські організації”,
- “4. Культура”.

Це дозволяє читачеві порівняти зміни в становищі Старосамбірщини, а відтак – усієї Галичини, в складі цих двох держав – Дунайської імперії та міжвоєнної Польщі.

Автор охарактеризував соціально-економічне становище населення Старосамбірщини у міжвоєнний період, в т.ч. під час світової економічної кризи, вказав на причини еміграції з краю, масових акцій непокори українських селян і робітників у 1930-х рр., описав політику державної асиміляції українців у Другій Речі Посполитій, українсько-польську конфронтацію, діяльність на Старосамбірщині різних українських партій та організацій (Українського національно-демократичного об'єднання, Організації українських націоналістів, Української християнської організації (Української католицької народної партії), Комуністичної партії Західної України). М. Кріль зробив також характеристику польського суспільства Старосамбірщини, яке, як і українське населення, перебувало під впливом різних політичних сил.

При висвітленні історії українських громадських організацій на Старосамбірщині в міжвоєнний період автор детальніше зупиняється на діяльності старосамбірських осередків українських громадських організацій (спортивних товариств “Сокіл” і “Луг”, освітньо-культурних товариств “Рідна школа”, “Просвіта”, організації “Союз Українок”).

Розділ “Між двома світовими війнами” наповнений цікавим статистичним матеріалом, який наочніше відбиває історичні явища та процеси. Це зокрема таблиці: “Населення Старосамбірщини за переписом 1921 р.”, “Населення окремих повітів у 1931 р.”, “Освітній рівень деяких повітів Львівського воєводства (на підставі перепису 1921 р.)”.

Під час опису культурних процесів на Старосамбірщині в 1919–1939 р. М. Кріль торкається таких питань як шкільна справа, спорт, наука, література та мистецтво. Він згадує найвідоміших представників культури того часу, які пов'язані зі Старосамбірщиною. Це, зокрема, археолог Ярослав Пастернак з Хирова, поет Андрій Волошак зі Мшанця, письменниця Слава Яремова з Лінини Малої, оперний співак Олекса Носалевич з Білича, художниця Марія Ярема зі Старого Самбора. М. Кріль пише, що в с. Бачина народився композитор і пісняр Роман Савицький, автор відомої пісні “Гуцулка Ксеня” (1932 р.)^{*}.

Надзвичайно повним є розділ “Друга світова війна”, де Старосамбірщину як територію, а також її тогочасне населення описано з таких позицій: воєнні дії під час німецько-польської війни, радянська окупація й початок воєнних дій у 1941 р., нацистська окупаційна політика, створення дивізії СС “Галичина”, комуністичний та націоналістичний рухи опору, культурно-освітнє життя 1939–1944 рр.

Десятий розділ монографії “Старосамбірщина: історія і культура” під назвою “На шляху розбудови української державності” є надзвичайно актуальним, оскільки містить найновішу інформацію про події, які відбулися нещодавно й докладні відомості про які можна почерпнути насамперед з місцевої преси. М. Кріль подав інформацію про сучасний адміністративно-територіальний устрій Старосамбірського району Львівської області (станом на 2008 р. він налічував 115 населених пунктів, перелік яких поданий автором у тексті). У таблиці “Населення району на грудень 2001 р.” М. Кріль характеризує демографічний аспект. Автор також зробив узагальнення щодо суспільно-політичних процесів у краї, зокрема, на основі голосувань на президентських та парламентських виборах подав інформацію про політичні орієнтації населення району (таблиці “Офіційні результати виборів до Верховної Ради України 30 вересня 2007 р. (Виборчий округ № 121 – Старосамбірський район)”, “Офіційні результати виборів до Верховної Ради України 30 вересня 2007 р. (по окремих населених пунктах виборчого округу № 121 – Старосамбірський район)”).

У монографії “Старосамбірщина: історія і культура” чи не вперше в історіографії здійснено узагальнюючу характеристику громадсько-культурного життя краю, його господарської інфраструктури (економіка, транспорт і зв'язок, міжнародні зв'язки і туризм, охорона здоров'я і рекреація, спорт), культури (стан освіти та науки, природних пам'яток і екології, культурно-просвітницька робота, літературний процес).

Хотілося б відзначити також інформативність ілюстративного матеріалу, який присутній у монографії М. Кріля. Це не лише чорно-білі ілюстрації, яких надзвичайно багато по тексту, а й кольорові вставки. Ілюстрації підібрані дуже професійно. Вони доповнюють словесний матеріал, викладений автором, деякі з них публікуються вперше.

^{*} Окремі дослідники вважають автором цієї відомої пісні Ярослава Барнича (ред.).

З недоліків праці, які б хотілося зауважити, назвемо лише те, що М. Кріль, називаючи Старосамбірщину “українським Підгір’ям” не вказує, якого характеру він надає цьому терміну: географічного, етнографічного тощо, а також те, що погляди сучасних українських етнологів щодо існування Підгір’я як окремого історико-етнографічного району України різняться. Так професор кафедри етнології Львівського університету М. Глушко заперечує його існування¹.

Підсумувавши викладений матеріал, ми можемо стверджувати, що монографія М. Кріля “Старосамбірщина: історія і культура” є самобутнім явищем української історичної думки. Це перше дослідження про цей край, яке за інформативністю навряд чи буде перевершене в найближчі десятиліття. Праця М. Кріля може бути прикладом для інших дослідників з того, як варто писати подібні дослідження: повно, інформативно, цікаво.

Володимир КАЧМАР

¹ Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний погляд / М. Глушко // Історичні пам’ятки Галичини (до 150-річчя від дня народження Івана Франка): Матеріали Четвертої краєзнавчої конференції 10 листопада 2006 року. Львів, 2008. С. 187.

